

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет інформаційних технологій, обліку та фінансів

Кафедра фінансів і кредиту

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ЩЕГЛОВА Тетяна Дмитрівна

УДК 336.71(477)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Особливості діяльності державних банків України»

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Тетяна ЩЕГЛОВА

Керівник роботи
СУС Юрій Юрійович
к.е.н., доцент

Житомир – 2024

Висновок кафедри фінансів і кредиту за результатами попереднього захисту:
Щеглової Тетяни Дмитрівни

Протокол засідання кафедри фінансів і кредиту № __ від «__» червня 2024 р.

Завідувач кафедри _____

к.е.н., професор _____

«__» червня 2024 р.

Дмитро ДЕМА

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти ЩЕГЛОВА Тетяна Дмитрівна захистив (ла)
кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК _____

«__» червня 2024 р.

Тетяна ТОВСТУХА

АНОТАЦІЯ

Щеглова Т.Д. Особливості діяльності державних банків України. –
Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

У кваліфікаційній роботі висвітлено теоретичні та практичні аспекти діяльності державних банків України. Здійснено аналіз показників діяльності банків державної форми власності, враховуючи при цьому доцільність їх реформування. Подано хронологію становлення та розвитку мережі державних банків. Досліджено подальші перспективи розвитку державних банків.

Ключові слова: державний банк, банк з державною часткою, активи, зобов'язання банків, Національний банк України.

ABSTRACT

Shcheglova T.D. Peculiarities of the state banks activity in Ukraine. –
Manuscript.

Qualification work for the bachelor 's degree in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The theoretical and practical aspects of the activity of state banks of Ukraine are highlighted. An analysis of the performance indicators of state-owned banks was carried out, taking into account the expediency of their reform. The chronology of the formation and development of the network of state banks is given. Further prospects for the development of state-owned banks have been studied.

Keywords: state bank, bank with a state share, bank`s assets, bank`s liabilities, National Bank of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ	7
Висновки до розділу 1.....	10
Розділ 2. АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ	11
Висновки до розділу 2.....	17
Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ	18
Висновки до розділу 3.....	21
ВИСНОВКИ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	24
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У банківській системі України переважаючою формою власності на банківський капітал виступає державна форма. В основному це обумовлено тим, що Уряд час від часу здійснював націоналізацію банківських установ через необхідність забезпечення стабільності банківської системи, недопущення втрати вкладниками своїх грошових коштів. Актуальність дослідження визначається тим, що через систему держбанків в Україні реалізуються ряд програм кредитування та підтримки, що важливо під час війни.

Окремої уваги особливостям функціонування державних банків в Україні та світі у своїх дослідженнях приділяли науковці: Огородник В. В., Примостка Л. О., Чмутова І. М., Вовчак О. Д., Акімова Л. М., Солодовнік О. О. Проте, постійно наявні дискусії щодо необхідності володіння державою такої вагомій частки у сукупному банківському капіталі; стосовно реформування системи державного банківництва.

Мета та завдання роботи. Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне та методичне обґрунтування особливостей діяльності державних банків за умов сьогодення та на перспективу.

Зазначена мета дослідження вирішувалася за рахунок наступних завдань:

- висвітлити теоретичні аспекти функціонування державних банків;
- провести характеристику причин та хронологічних етапів становлення державних банків;
- здійснити аналіз структури активів та зобов'язань, фінансових результатів діяльності державних банківських установ;
- подати обґрунтування перспектив подальшого розвитку державних банків.

Об'єктом дослідження є діяльність державних банків в Україні. **Предметом дослідження** є сукупність теоретичних та практичних аспектів функціонування державних банків.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано наступні методи: статистичний – для аналізу діяльності держбанків; діалектичний – при характеристиці особливостей діяльності державних банків; методи порівняння та узагальнення – задля формування власного бачення подальших перспектив розвитку державних банків; абстрактно-логічний – при формуванні висновків роботи.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Окремі елементи дослідження кваліфікаційної роботи мали апробацію на таких науково-практичних конференціях:

- Функціонування структурних підрозділів держбанків за нинішніх умов – опублікована у збірнику матеріалів VIII науково-практичної студентської конференції «Фінансове забезпечення економіки» (30 травня 2024 р. Житомир : Поліський університет);

- Важливість функціонування державних банків в умовах війни – опублікована у збірнику матеріалів VI Міжнародної студентської наукової конференції «Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження» (м. Хмельницький, 14 червня 2024 р. ГО «Молодіжна наукова ліга»).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (41 найменування) та додатків. Основний текст кваліфікаційної роботи викладено на 19 сторінках, який включає 4 таблиці, 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ

Банківські установи за сучасних умов здійснюють значний вплив на діяльність економічних суб'єктів. Саме через це, ефективне функціонування банківської системи здатне забезпечувати приплив капіталу за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, чим формуватиме конкурентоспроможність як економіки, так і держави в цілому. Український фінансовий ринок сьогодні, в значній мірі, залежить від банківського сектору, який є основним та впливовим суб'єктом інфраструктури із-за накопичення переважної частки сукупних активів, порівняно із небанківськими фінансовими установами.

Національний банк України, здійснюючи аналіз діяльності банківської системи України, розподіляє банки на три групи:

- банки із державною часткою,
- банки із приватним капіталом;
- банки із іноземним капіталом [30].

Критерієм для визначення банківської установи як учасника першої групи є державна частка в статутному капіталі банку понад 75%. Якщо частка статутного капіталу, що перевищує 50% належить одному або ж декільком приватним інвесторам, то цей банк вважається банком з приватним капіталом. Банки, які мають контрольний пакет акцій у власності іноземних банків або фінансово-банківських груп, включаються до третьої групи [30].

Статус державного банку має визначення у нормативно-правових актах України, але з окремими, на нашу думку, недоречностями. Так, у статті 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» статус «державний банк» визначено наступним чином – «Державний банк – це банк, 100 відсотків статутного капіталу якого належить державі» [28]. Цей же Закон вказує, що держбанки можливо організовувати виключно у формі акціонерного товариства [28].

У той же час, згідно статті 41 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» вказано, що банк, «у якому держава є власником частки понад 75 відсотків акцій, для цілей цієї ж статті» – є державним банком [31]. Саме такий критерій застосовує Національний банк України, але вже визначаючи статус «банку з державною часткою» – як банку, в якому держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку [30].

Тобто має місце неоднозначне правове тлумачення категорії «державний банк», оскільки і в наукових доробках дослідників, і в оглядах НБУ, незалежних експертів банк «Укргазбанк» та «Перший інвестиційний банк», а в минулому – «Родовід Банк», «Український банк реконструкції та розвитку», Банк «Київ», досить часто характеризуються як державні банки.

Основний аргумент на користь державних банків полягає в їх здатності стимулювати економічне зростання шляхом фінансування окремих секторів або регіонів, потреби яких не задовольняються приватними банками. Це відповідає класичному погляду на розвиток (developmental view) [3, с. 4]. Таку ж думку підтримують і Л. Сус та М. Онищук: «Вирішити проблему доступності банківських послуг у віддалених і депресивних регіонах неможливо силами тільки приватних комерційних банків. Значить, державна участь тут просто необхідна» [35, с. 69]. Саме цей аспект необхідності участі держави у банківській системі України є особливо нагальним. Вторгнення росії з окупацією території, які були звільнені Збройними силами України, постійні обстріли прикордоння, наближених до бойових дій регіонів формують надзвичайно високий ступінь ризику для функціонування установ банків (та і суб'єктів господарювання). Саме державні банки є основними постачальниками банківських послуг за таких умов.

О. Гладчук, М. Марич підкреслюють, що держбанки нині відіграють ключову функцію стабілізації усієї банківської системи України у теперішніх складних умовах. Із-за нижчого рівня банкрутства рівень довіри вкладників та споживачів інших банківських послуг є вищим, ніж до банків з іноземним чи приватним капіталом [5, с. 101].

На протипагу зазначеним тезам, Л. Примостка, підкреслюючи позитиви у збільшенні частки держави у сукупному банківському капіталі, подає застереження, що менеджмент державних банків не завжди здатен функціонувати ефективно, часто із-за політичних мотивів [27, с. 112]. Подібні думки висвітлюють і Родіонова Т, Пятков А. «державні банки через очевидну участь держави в їх управлінні найчастіше виконують вказівки уряду. Як результат, участь уряду в банківській системі може послабити фінансову дисципліну...» [33, с. 172].

Саме з цих причин, а також враховуючи рекомендації МВФ, європейське законодавство щодо банківського регулювання, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні» [29], за яким запроваджується обов'язкова наявність незалежних наглядових рад при кожному банку у статусі державного. Тим самим нівелювався політичний вплив на центральну систему менеджменту держбанку і має підвищити ефективність його діяльності [29].

Державні банки виникають, як правило, за наступних чинників (рис. 1.1).

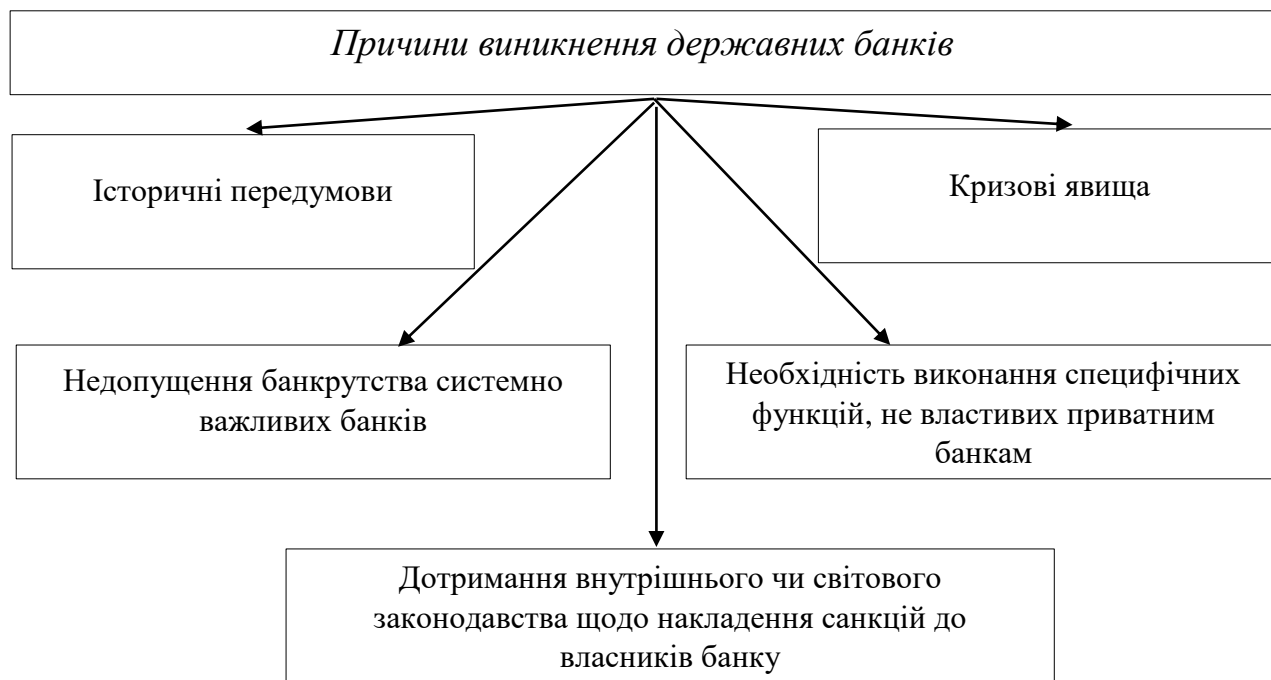

Рис. 1.1 Причини виникнення державних банків

Джерело: доповнено [22, с. 58]

Як правило, основними причинами виникнення державного банку є певні історичні передумови – як із «Ощадбанком», наприклад; потреба у реалізації необхідних для держави функцій – Укрексімбанк. Інші, вказані на рис. 1.1 причини в основному призводять до відчуження банків на користь держави через націоналізацію. Стосовно необхідності дотримання державних домовленостей щодо накладення санкцій до визначених осіб-резидентів держави, чи громадян інших держав, які є власниками банківського капіталу, то в Україні було вилучено і націоналізовано банки, власники яких були громадянами росії. Такими банками стали «СЕНС БАНК» та «Перший інвестиційний банк», які були націоналізовані у кінці 2023 р. та на початку 2024 р. відповідно.

Хронологія утворення системи державних банків України наведено у додатку А. Доцільно вказати, що в Україні був негативний досвід створення спеціалізованих банків – ПАТ «Державний земельний банк», ПАТ «Розрахунковий центр», які через невеликий проміжок часу були ліквідовані, тобто не виконали своє призначення.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що державним банком називається банк, капітал якого повністю належить державі. Також НБУ визначає у статусі банку з державною часткою той, де держава володіє понад двох третин часток капіталу. У законодавстві України мають місце певні розбіжності стосовно чіткого правового статусу державних банків.

Досліджено, що причини, які призводять до виникнення державних банків, можна умовно поділити на ті, які передують створенню таких банків, і ті, які є чинниками націоналізації приватних чи з іноземним капіталом банків.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

У складних умовах сьогодення діяльність державних банків відіграє важливу роль у стабільному функціонуванні банківського сектора України, так як вони задовольняють інтереси не окремих приватних власників, а всієї держави. Як правило, і приклад ринку банківських послуг України це підтверджує, у кризові періоди клієнти певною мірою більше довіряють державним банкам порівняно з приватними із-за нижчого рівня ризику банкрутства.

Станом на початок другого кварталу 2024 р. у банківській системі України нараховується 6 банків, у яких держава має частку у капіталі: АТ КБ «ПриватБанк»; АТ «Ощадбанк»; АТ «Укресімбанк»; АБ «УКРГАЗБАНК» (частка держави – 94,94 %); АТ «СЕНС БАНК»; АТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК» (частка держави – 88,89 %). При здійсненні аналізу показників діяльності банків з державною часткою у капіталі ми не будемо враховувати діяльність АТ «СЕНС БАНК» та АТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК», так як після зміни власника період їх функціонування становить менше року.

Загальна кількість відділень державних банків складає 2582 од., що складає 64,3 % відповідного показника 2019 р. та 75,5 % показника 2021 р. [14].

Таблиця 2.1

Частка банків у загальній сукупності відділень державних банків

Назва банку	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
АТ "Укресімбанк"	1,50	1,59	1,55	1,81	1,86
АТ "Ощадбанк"	48,15	47,20	46,84	44,49	45,78
АТ КБ "ПРИВАТБАНК"	43,64	44,12	43,77	45,54	43,84
АБ "УКРГАЗБАНК"	6,71	7,09	7,84	8,17	8,52
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Частка держбанків	54,71	54,56	51,16	49,79	50,25

Джерело: розраховано за [14]

У табл. 2.1 подано структуру відділень установ державних банків. Так, відмічається зменшення питомої ваги Ощадбанку з певним зростанням її в «Укрексімбанку» та АБ «УКРГАЗБАНК». У рік початку війни усі державні банки скоротили кількість відділень: АТ «Ощадбанк» зменшив на 420 од. (на 24,3%); «ПриватБанк» – на 280 од. (на 19,2%); АТ «Укрексімбанк» – на 5 од. (на 9,5 %); АБ «УКРГАЗБАНК» – на 51 од. (на 19,0%), що пов'язано із втратою територій та необхідністю забезпечення безпеки співробітників та клієнтів банків. В цілому відмічаємо стійку тенденцію скорочення частки державних банків України у загальній сукупності функціонуючих відділень банків – з 54,71% у 2019 р. до 50,25 % у 2023 р. А за абсолютними значеннями кількість відділень держбанків зменшено на 1428 од. [14].

Окремі напрацювання дослідників вказують на окремі тенденції стосовно частки відділень держбанків, які продовжують функціонувати, на небезпечних територіях. Так, вища питома вага працюючих відділень державних банків серед усіх банківських відділень мала місце на територіях, де рівень окупації також був вищим (Херсонщина, Луганщина). У регіонах, де залишились невеликі території під окупацією, чи звільнені, зростає частка комерційних банків з приватним чи іноземним капіталом, а питома вага державних банків складала менше половини (Запорізька область, Харківщина) [36, с. 107].

За результатами досліджень вчених різних років, незважаючи на незначну кількість державних банків у банківській системі України (лише 9,5 % станом на кінець квітня 2024 р.), саме вони володіють переважною частиною активів – понад 50 % [5, с. 101; 13, с. 37; 20, с. 207]. Величина зобов'язань держбанків також перевищує половину серед усіх зобов'язань установ банків України [5, с. 103].

Динаміка загальних активів і величини зобов'язань державних банків України наведено на рис. 2.1.

Протягом періоду дослідження активи держбанків, як і їх зобов'язання, мали зростаючу тенденцію, за виключенням 2021 р. При цьому у 2019 р. зобов'язання перевищували величину сукупних активів, що фіксувало падіння

ліквідності установ банків з державною часткою.

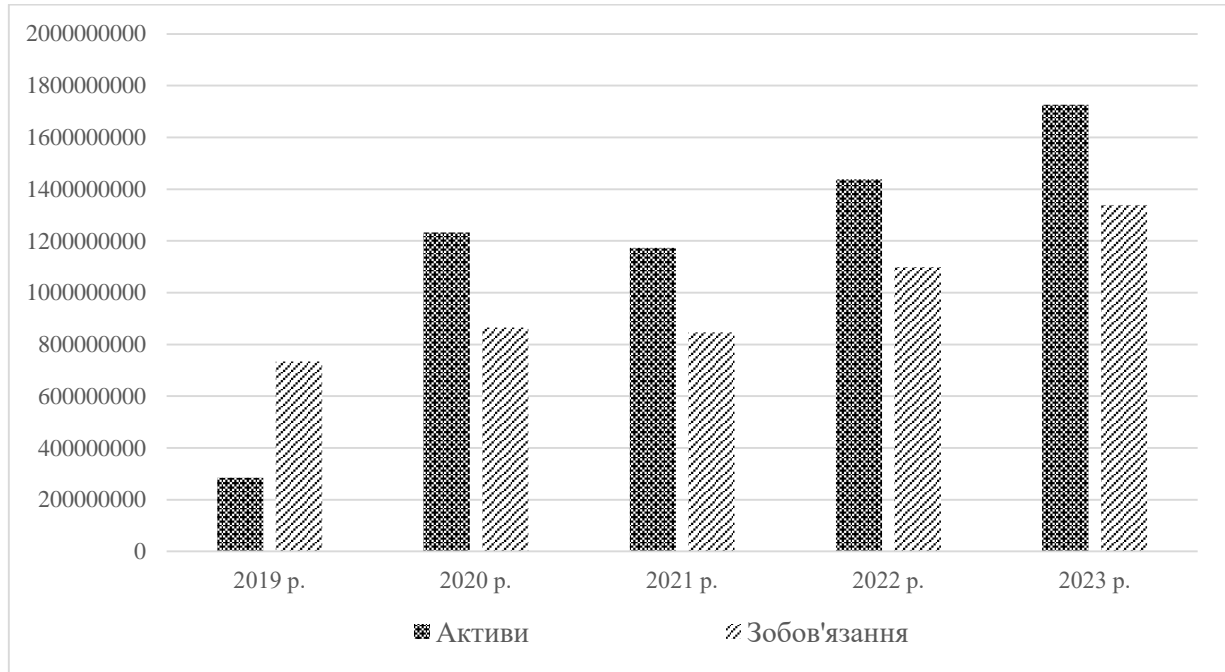

Рис. 2.1 Динаміка активів і зобов'язань державних України, тис. грн

Джерело: побудовано за даними [12].

Ступінь ліквідності банку визначається його здатністю своєчасно виконувати свої грошові зобов'язання. Це досягається шляхом збалансування строків і сум погашення розміщених активів з строками і сумами виконання зобов'язань банку. До недавнього часу показники ліквідності установ банків характеризувалися показниками Н4, Н5, Н6, які відображали відповідно миттєву, поточну і короткострокову ліквідність [25, с. 273]. Проте, в результаті запровадження змін регулятора стосовно економічних нормативів у жовтні 2019 р. було скасовано розрахунки нормативу Н5, а з 2022 р. – інших двох нормативів ліквідності банківських установ.

Вважаємо за доцільне проаналізувати структуру активів установ державних банків (табл. 2.2).

Активи банку – це ресурси, які банк вкладає та використовує з метою отримання прибутку. Важливо, при цьому забезпечити раціональний розподіл ризиків, пов'язаних з різними видами таких операцій. Крім того, активи банку є важливими для підтримання ліквідності, тобто здатності банку виконувати свої

фінансові зобов'язання у будь-який момент [34, с. 67].

Таблиця 2.2

Питома вага статей активів державних банків України, %

Активи	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Грошові кошти	6,82	4,40	4,13	5,15	8,98
у т. ч. кошти в НБУ	4,28	1,46	1,06	2,26	6,37
Фінансові активи	12,45	14,28	13,62	12,55	10,06
Кошти в інших банках	7,21	7,62	7,62	10,86	11,39
Кредити та заборгованість клієнтів	18,25	17,54	23,03	20,98	20,65
у т.ч. юридичних осіб	13,52	13,11	17,02	16,90	15,49
фізичних осіб	4,74	4,43	6,01	4,08	5,17
Цінні папери	19,72	29,39	28,52	28,49	36,50
ОВДП	23,85	32,65	31,49	27,49	26,86
Основні засоби	1,65	1,70	1,68	1,30	1,32
Інші фінансові активи	1,47	1,23	1,42	1,31	1,28
Інші активи	0,52	0,52	0,41	0,43	0,36

Джерело: сформовано за даними [12]

Наведені у табл. 2.2 дані вказують, що серед активів держбанків у 2023 р. основне місце займали цінні папери – понад третину усіх активів та кредитування – п'ята частина. Враховуючи величину частки ОВДП, яка з початку війни має певні тенденції до скорочення, відмітимо, що установи державних банків є активними учасниками державного кредитування уряду, що забезпечує досить вагомі статті доходів. У структурі кредитів основну частку займає кредитування суб'єктів господарювання – 75 % із загальної величини заборгованості.

Доцільно вказати, що за підсумками 2022-2023 рр. має місце зростання частки статті активів «грошові кошти». Велика частка власних коштів у поєднанні з невеликим обсягом залучених коштів клієнтів може свідчити про те, що банк займає недостатньо активну позицію на ринку. Це, звичайно, обумовлюється що державні банки у період війни не проводять достатньо

агресивну політику щодо залучення нових клієнтів та не особливо пропонують привабливі умови для розміщення коштів [19, с. 47].

Аналіз показників питомої ваги складових зобов'язань державних банків наведено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Питома вага статей зобов'язань державних банків України, %

Зобов'язання	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Кошти НБУ	1,05	2,49	3,93	1,77	0,00
Кошти банків	1,16	0,98	1,42	1,08	0,80
Кошти клієнтів	83,05	85,08	86,05	89,60	90,80
у т.ч. юридичних осіб	34,12	36,14	37,10	33,18	40,00
фізичних осіб	46,24	47,34	47,50	51,47	48,64
Інші залучені кошти	9,38	6,78	4,50	3,44	3,32
Резерви за зобов'язаннями	0,47	1,37	0,64	0,75	0,56
Інші фін зобов'язання	2,93	1,74	2,03	1,97	1,37
Інші зобов'язання	0,75	0,77	0,75	0,62	0,56

Джерело: сформовано за даними [12]

Дані вказують, що переважну частину зобов'язань держбанків займають зобов'язання за вкладеними коштами клієнтів – юридичних та фізичних осіб. За період дослідження їх вага зросла на 7,75 п.с., що свідчить про зростання довіри клієнтів до державних банків у період невизначеності подальших перспектив розвитку економіки – через пандемію та війну. Особливою довірою державні банки користуються серед населення (особливо ПриватБанк та Ощадбанк), так як частка зобов'язань за відповідною статтею у 2023 р. склала 53,6% від загальної величини зобов'язань по коштам клієнтів [12]. За іншими позиціями складових зобов'язань державних банків зафіксовано стійке скорочення часток.

Досить часто предметом дискусій науковців виступає питання доцільності участі держави у банківському бізнесі. Аргументами «проти» в основному виступають вагомні витрати бюджету на докапіталізацію чи підтримку ліквідності державних банків. Так, експерти вказують, що «витрати платників податків на

підтримку державних банків за останні 12 років перевищили 370 млрд грн» [8].

Прихильники необхідності існування системи державних банків вказують на можливість реалізації окремого переліку кредитної підтримки суб'єктів, особливо за несприятливих для розвитку економіки умов, а також у формуванні перспектив додаткових бюджетних надходжень у вигляді податку на прибуток чи дивідендів. Зокрема, «ПриватБанк повернув державі 155 млрд гривень, які Україна влила після його націоналізації» – про що заявив голова правління банку Герхард Бьош [26].

Фінансові результати державних банків за період 2019-2023 рр. формувалися за рахунок наступних показників (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники про фінансові результати державних банків України, млн. грн.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Процентні доходи	74127,4	71627,4	77819,6	92577,0	138090,3
Процентні витрати	44458,2	37467,9	25297,8	28695,8	48336,0
Чистий процентний дохід	29669,3	34159,5	52521,9	63881,3	89754,3
Чистий комісійний дохід	24402,1	25770,4	32198,4	28950,4	33561,9
Торговий результат	10980,3	15009,6	-7662,0	17254,7	12857,9
Всього доходів	69322,9	78074,5	81410,3	115083,9	142194,6
Адміністративні та інші операційні витрати	30607,0	37841,8	40419,4	44980,3	47990,4
Всього витрат	34482,0	55862,1	37876,1	91749,1	49763,9
Прибуток до оподаткування	34840,9	22212,4	43534,2	23334,8	92430,7
Податок на прибуток	623,9	326,8	929,0	4076,9	43503,9
Чистий прибуток	34217,0	21885,6	42605,2	19258,0	48926,8

Джерело: сформовано за даними [12]

Отже, за підсумками 2023 р. державні банки сформували показник чистого прибутку величиною майже 49 млрд. грн, що перевищує відповідний показник довоєнного періоду (2021 р.) на 6,3 млрд грн. Прибуток до оподаткування

зафіксовано на рекордному рівні – 92,4 млрд. грн, що більш ніж у 2 рази перевищує дані 2021 р. і у 2,65 р більше за показник 2019 р. Це дозволило сплатити у бюджет держави 43,5 млрд. грн податку на прибуток, що стало вагомим джерелом фінансового забезпечення потреб сил оборони. Враховуючи дані фінансової звітності «СЕНС БАНК», сума сплаченого податку на прибуток склала у 2023 р. 44,24 млрд. грн [12]. Вказаний фінансовий результат було сформовано за рахунок зростання чистих процентних доходів, позитивної величини торгового результату з одночасним скороченням чи незначним зростанням витратних статей.

Висновки до розділу 2

Встановлено, що у 2024 р. у банківській системі України нараховується 6 банків, учасником у капіталі яких є держава. Державні банки з початку війни зменшили кількість функціонуючих відділень, що обумовлено окупацією територій держави, але їх частка перевищує 50 %.

Досліджено, що активними учасниками державного кредитування уряду, є держбанки. У структурі їх кредитного портфелю основну частку займає кредитування суб'єктів господарювання – 75 % із загальної величини заборгованості.

Визначено, що переважну частину зобов'язань держбанків займають зобов'язання за вкладеними коштами юридичних та фізичних осіб. Має місце зростання довіри клієнтів до державних банків у період невизначеності подальших перспектив розвитку економіки, особливо серед населення.

Державні банки у 2023 р. забезпечили 48,9 млрд. грн чистого прибутку, що перевищує відповідний показник 2021 р. на 6,3 млрд грн. Держбанки сплатили до бюджету держави 43,5 млрд. грн податку на прибуток.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Наявність державних банків в Україні у період боротьби з пандемією та під час війни стала важливим інструментом забезпечення стійкості та ліквідності не тільки банківської системи, але і інструментом підтримки суб'єктів та галузей економіки, забезпечення обороноздатності держави. Протягом тривалого часу у світі за посередництва держбанків забезпечувався розвиток економіки незалежно від її стану в конкретно взятій державі. Проте, для країн із нижчим рівнем розвитку економіки наявність системи державного банківництва сприяють фінансовому забезпеченню соціальної інфраструктури, є посередниками при зовнішній торгівлі тощо. Розвинені держави, у яких на ринку банківських послуг повноцінно функціонують власники приватного капіталу, теж утримують мережу державних банків, діяльність яких необхідна для організації фінансових послуг у стратегічних чи соціально важливих сферах економіки.

Як стверджують дослідники «наразі день досить важко визначити ефективність функціонування державного банку з позиції виконання чи невиконання ним покладених на нього функцій, що є особливо актуальним саме для нашої держави. Створення ефективної системи державних банків, основним принципом функціонування яких має бути суспільний, а не комерційний інтерес, є перспективним напрямком розвитку вітчизняного фінансового сектору» [35, с. 67].

Б. Данилишин вказує, що ідеї формування банківського сектору виключно на основі приватного капіталу були властивим у кінці минулого сторіччя. Експерти Світового банку дослідили поведінку приватних банків у період фінансової кризи 2008-2009 рр. і вказали, що часто вона не сприяла ефективному застосуванню антикризових заходів боротьби. Через це європейські держави сформували різні форми участі держави у банківському капіталі [10]. У той же

час, держбанки країн Латинської Америки теж діяли з ознаками контрциклічних дій [3, с. 6].

Участь держави у формуванні банківського капіталу ми розглядаємо з позиції порівняння переваг та недоліків (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Вплив участі держави у банківському капіталі
на вітчизняну банківську систему**

Позитивні характеристики	Негативне наслідки
можливість реалізації масштабних та соціально-важливих проєктів, підтримки реального сектору економіки, об'єктів критичної інфраструктури	загроза нецільового використання державних коштів із-за необхідності участі у фінансуванні неефективних проєктів чи підприємств
можливість реалізації інноваційної політики держави	політичний вплив на управління державним банком
вища довіра суб'єктів до держбанків із-за відсутності загрози їх банкрутства	спотворення принципів вільного конкурентного банківського ринку із-за можливих переваг для держбанків
сприяння стабільності банківської системи та соціально-економічної ситуації України	знижена ефективність корпоративного управління у державних банках порівняно з приватними банками
контрольоване встановлення меж збільшення присутності іноземного капіталу	
подолання криз та пом'якшення їх наслідків	
можливості організації банківських послуг для клієнтів на небезпечних чи непривабливих для інших банків територіях	

Джерело: сформовано автором на підставі [1; 22; 35]

Отже, ми вбачаємо наявність більшої кількості переваг функціонування на ринку банківських послуг державних банків чим негативних наслідків. Особливо це є актуальним, на нашу думку у період війни та необхідності повоєнної відбудови.

У 2022 р. Уряд ввів у дію «Основні (стратегічні) напрями діяльності банків державного сектору на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки», де визначено, що в основу функціонування державного банківського сектору покладено необхідність підтримки економіки та забезпечення стабільності банківського сектору і при цьому можливості забезпечення

прибутковості є вкрай обмеженими [24]. Разом з цим було призупинено стратегічні засади реформування державного банківського сектору, які передбачали зниження долі держави до 25 % у загальному капіталі банківської системи України у термін до 2025 р. [11].

У післявоєнному періоді держбанки виступатимуть основним рушієм фінансування відбудови. Це обумовлюється тим, що приватний банківський капітал, особливо у статусі іноземного, може бути незацікавленим щодо витрачання ресурсів на фінансування заходів, пов'язаних із відбудовою – особливо об'єктів соціального характеру [36].

Однак, за умов миру та функціонування вільного ринку вважаємо за необхідне наявності участі держави у банківському капіталі, але із збереженням меншої кількості таких банків – залежно від рівня їх обороту та прибутковості бізнесу та очевидним скороченням державної питомої ваги у загальній сумі банківського капіталу банків. Це дозволить отримувати додаткові надходження до бюджету держави.

Певною мірою вказані пріоритети щодо максимізації доходів для держави як власника є властивими для окремих країн світу (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Загальні цілі управління державними банками в окремих країнах

Країна	Цілі управління
Фінляндія	Поєднання максимізації економічної вигоди від володіння (дивіденди + дохід) із необхідним суспільним результатом
Франція	Забезпечення збільшення державної частки
Великобританія	Забезпечення стабільного позитивного рівня доходу від володіння
Швеція	Недопущення зменшення вартості вкладеного капіталу
Норвегія	Максимізація суспільно корисного ефекту із недопущенням зловживань

Джерело: сформовано автором на підставі [3, с. 13]

Серед наведених країн найбільш прийнятним для наслідування Україною, вважаємо, є досвід Фінляндії. У тому ж руслі, але з певними відмінностями,

сформована політика володіння державною часткою у банківській сфері у Франції та Великобританії.

Дослідники Центру економічних стратегій визначальною зазначають мету повної відмови від прямого державного володіння у сфері надання банківських послуг. «Як наслідок, держава починає виконувати завдання полісімейкера – стимулювання економіки та забезпечення фінансової інклюзивності не напряму, а через державні програми, участь в яких можуть брати за результатами тендерів будь-які приватні банки та фінансові установи» [3, с. 35]. Однак, результати вказаних досліджень не враховували негативний вплив умов форс-мажорного характеру – таких як пандемія та війна, а ще можливі природні катаклізми. Вказані чинники можуть докорінно змінювати суспільно-економічну ситуацію в державі. Також існує загроза незацікавленості приватного капіталу в участі в таких програмах. Досвід України підтверджує, що система державного банківництва є важливим інструментом у реалізації стабілізаційних заходів, що впроваджуються урядом.

Висновки до розділу 3

Відмічено наявність окремих переваг щодо володіння державою банківським капіталом над загрозами, які при цьому можливі. Актуальним на період війни та повоєнної відбудови є збереження державної власності із-за необхідності термінового фінансування функціонування об'єктів критичної інфраструктури, підвищення рівня обороноздатності, підтримки стратегічно важливих галузей економіки та верств населення, які мають нагальну потребу у підтримці.

Дослідження зарубіжних прикладів держвласності у банківській сфері вказує, що найбільш прийнятним для наслідування Україною є досвід Фінляндії, де поєднуються потреби фінансування соціально-економічного розвитку із формуванням збільшення доходів держави від володіння.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження щодо особливостей функціонування державних банків України та майбутніх перспектив їх розвитку дозволяють зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що державним банком називається банк, капітал якого повністю належить державі. Також НБУ визначає у статусі банку з державною часткою той, де держава володіє понад двох третин часток капіталу. У законодавстві України мають місце певні розбіжності стосовно чіткого правового статусу державних банків.

2. Досліджено, що причини, які призводять до виникнення державних банків, можна умовно поділити на ті, які передують створенню таких банків, і ті, які є чинниками націоналізації приватних чи з іноземним капіталом банків.

3. Встановлено, що у 2024 р. у банківській системі України нараховується 6 банків, учасником у капіталі яких є держава. Державні банки з початку війни зменшили кількість функціонуючих відділень, що обумовлено окупацією територій держави, але їх частка перевищує 50 %.

4. Досліджено, що активними учасниками державного кредитування уряду, є держбанки. У структурі їх кредитного портфелю основну частку займає кредитування суб'єктів господарювання – 75 % із загальної величини заборгованості.

5. Визначено, що переважну частину зобов'язань держбанків займають зобов'язання за вкладеними коштами юридичних та фізичних осіб. Має місце зростання довіри клієнтів до державних банків у період невизначеності подальших перспектив розвитку економіки, особливо серед населення.

6. Державні банки у 2023 р. забезпечили 48,9 млрд. грн чистого прибутку, що перевищує відповідний показник 2021 р. на 6,3 млрд грн. Держбанки сплатили до бюджету держави 43,5 млрд. грн податку на прибуток.

7. Мають місце окремі переваги щодо володіння державою банківським капіталом над загрозами, які при цьому можливі. Актуальним на

період війни та повоєнної відбудови є збереження державної власності із-за необхідності термінового фінансування функціонування об'єктів критичної інфраструктури, підвищення рівня обороноздатності, підтримки стратегічно важливих галузей економіки та верств населення, які мають нагальну потребу у підтримці.

8. Дослідження зарубіжних прикладів держвласності у банківській сфері вказує, що найбільш прийнятним для наслідування Україною є досвід Фінляндії, де поєднуються потреби фінансування соціально-економічного розвитку із формуванням збільшення доходів держави від володіння.

Список використаних джерел

1. Акімова Л. М., Любовська М. М. Банки з державною участю: оцінка ризиків високої частки їх капіталу в банківському секторі та шляхи їх мінімізації. Вісник НУВГП. 2020. Випуск 1(89). С. 3–13.
2. Банки державного сектору. Міністерство фінансів України : *веб-сайт*. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/banki-derzhavnogo-sektoru>
3. Бойцун А., Захаров А., Сердюк О., Яблоновський Д. Що робити державі зі своїми банками : аналітична записка. Центр економічної стратегії. 2017. 19 грудня. 45 с.
4. Вовчак О. Д., Хуторна М. Е., Слуцький Б. О. Банки з державною участю та їх вплив на формування загроз фінансовій стабільності. *Фінансовий простір*. 2022. №3 (47). С. 61–72.
5. Гладчук О., Марич М. Тенденції функціонування державних банків України в сучасних умовах. Галицький економічний вісник. 2023. № 5 (84). С. 99–106.
6. Деревко О. С. Капіталізація державних банків як боргоутворюючий чинник в Україні : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2017. 21 с
7. Державні банки: Валіза без ручки. CASE Україна. 2021. 40 с. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2021/12/CASE_zvit_derzh_banky_5.pdf
8. Державні банки: валіза без ручки. *Ціна держави*. 01 грудня 2021 р. URL: <https://cost.ua/derzhbanky/>
9. Довідник банків, які мають банківську ліцензію. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/institutions>
10. Жабська Є. Ексголова Ради НБУ пояснив переваги великої кількості державних банків. *Главком*. 20 листопада, 2023. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/eksholova-radi-nbu-pojasniv-perevahi-velikoji-kilkosti-derzhavnikh-bankiv-969313.html>

11. Засади стратегічного реформування державного банківського сектору (стратегічні принципи) : схвалені Кабінетом Міністрів України 02 вересня 2020 року. URL: <https://www.mof.gov.ua/storage/files/SOB%20Strategy.pdf>
12. Згруповані балансові залишки (у розрізі банків). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/aggregation_2024-05-01.xlsx
13. Касич А. О., Підкуйко О. О., Коротенкова І. М. Роль державних банків у розвитку національної економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2020. №4. С. 35–40.
14. Кількість структурних підрозділів банків (у розрізі банків). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/Kil_pidr_2024-04-01.xlsx
15. Костогриз В. Г. Державні банки у системі забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Економіка, 2018. Вип. 1. С. 335—341.
16. Кузнєцова Л. В., Ящук Х. М. Вплив державних банків на економіку України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 30. Ч 2. С. 117–120.
17. Любіч О. О., Дробязко А. О., Борщук О. С. Державні банки України як фактор забезпечення стабільності грошового обігу в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. №1. С. 65–84.
18. Максимова М. В. Банківська система України: стан та проблеми. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 56–60.
19. Малахова О. Л., Михайлюк Р. В. Управління фінансовою стійкістю банків: Навчальний посібник. Тернопіль: Вектор, 2011. 300 с.
20. Огородник В. В. Сучасні тенденції розвитку банків із державною участю в Україні. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 4 (103). С. 206–212.
21. Огородник В. В. Функціонування та розвиток банків з державною участю в Україні: дис. ... док. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2019. 522 с.

22. Огородник В. В., Демко І. І., Козьмук Н. І. Банки з державною участю в Україні: причини виникнення та функції. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2018. 3(26), С. 54–63.

23. Онищенко Ю. І., Борисевич В. С. Етапи трансформації банківської системи України. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 805–812.

24. Основні (стратегічні) напрями діяльності банків державного сектору на період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки : схвалені Кабінетом Міністрів України 07 травня 2022 р. 356-р. URL: <https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%9D%D0%B0%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC.pdf>

25. Павленко О. П., Чорношкур Я. Управління економічною категорією «ліквідність» та інструментарій її впливу на платоспроможність комерційних банків. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 21. С. 272–278.

26. Перун В. ПриватБанк нарешті повернув державі 155 млрд грн, - голова правління. LB.ua. – веб сайт. URL: https://lb.ua/economics/2023/12/22/590335_privatbank_nareshti_povernuv_derzhavi.html

27. Примостка Л. О. Державний капітал у банківській системі України. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип. 2 (24). С. 107–119.

28. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 7 грудня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

29. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функціонування фінансового сектору в Україні : Закон України № № 2491-VIII. Від 5 липня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-19#Text>

30. Про розподіл банків на групи. Національний банк України : рішення № 24/142 від 20 лютого 2024 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Decision_20022024_24-142-rk_CCRB_PS

31. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України № 4452-VI від 23 лютого 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#n1164>

32. Прокопенко Н. С., Мирончук В. М., Шепель І. В. Принципи функціонування банківської системи України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1556/1497>

33. Родіонова Т. А., Пятков А. М. Аналіз ефективності державних, приватних і іноземних банків України. *Вісник ХНУ ім. Каразіна*. 2020. Вип. 12. С. 171–182.

34. Соколова К. А., Волкова В. В. Активи та пасиви банків України: сучасний стан та фактори впливу. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4 (32). С. 65–74.

35. Сус Л. В., Онищук М. О. Функціонування державних банків на ринку банківських послуг України. *Наукові горизонти*. 2019. № 4 (77). С. 67–76.

36. Сус Ю. Ю. Значення держбанків у забезпеченні теперішнього регіонального розвитку. *Збірник праць учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Фінансові інструменти регіонального розвитку»* (3 листопада 2022 р.). Житомир : Поліський національний університет, 2022. С 105–108.

37. Ткачук І. Я., Швець Н. Р. Оцінка тенденцій розвитку банківської системи України на сучасному етапі. URL: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/1087>

38. Чмутова І. М. Особливості функціонування державних банків у банківській системі України. *Проблеми економіки*. 2011. № 4. С. 135–138.

39. Швайко М. Л., Микиша А. Д. Сучасні тенденції розвитку банківської системи України. *Соціальна економіка*. 2022. Вип. 63. С. 145–155.

40. Щеглова Т. Д. Важливість функціонування державних банків в умовах війни. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження* : матеріали VI Міжнародної студентської наукової конференції, м.

Хмельницький, 14 червня, 2024 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 20–21.

41. Щеглова Т. Д. Функціонування структурних підрозділів держбанків за нинішніх умов. *Фінансове забезпечення економіки* : матеріали VIII науково-практичної студентської конференції, 30 травня 2024 р. Житомир : Поліський університет. 2024. С. 122–124.